

GLOBALLASHUV JAMIYATIDA TOLERANTLIK: HURMAT VA BAG'RIKENGLIK ASOSI

Lapasov Nizomiddin Shakarboyevich

Ingliz tili 1-fakulteti yoshlar masalalari va

ma'naviy ma'rifiy ishlar bo'yicha dekan muovini

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Ushbu maqolada zamonaviy madaniyatlarni metodologik o'rganishda bag'rikenglik tushunchasi ko'rib chiqiladi. Xilma-xillik va nutqqa asoslangan yangi ijtimoiy tuzilma globallashgan madaniyatning sababi ekanligi ta'kidlanadi. Tolerantlik doirasidagi ijtimoiy o'zaro munosabatlarning namunaviy tadqiqotlari madaniyatlar tizimini qurish uchun ishlatilishi mumkin. Bu borada bag'rikenglik g'oyasi evolyutsiyasi o'ziga xos o'rin tutadi. Voqealarni globallashgan madaniyat kontekstida tahlil qilish yangi ijtimoiy-tarixiy sharoitlarda bag'rikenglik masalasini tushunish uchun foydali asos bo'lib xizmat qiladi. Madaniy bilimlar tizimida voqelikni idrok etish usuli boshqa barcha fikrlash turlaridan farq qiladi, chunki u aks ettirish makonining ham haqiqiy, ham tarixiy jihatdan ahamiyatli ko'rinishidir. Tolerantlik tushunchasi bugungi kunda madaniy xilma-xillik tamoyillari va multikulturalizm siyosatini muhokama qilish uchun ishlatiladi. Mojarolarning kuchayishi odatda migratsiya sur'atining ortishi bilan izohlanadi, mojarolar madaniy yoki etnikmadaniy deb talqin qilinadi va umid siyosiy yechimlarga emas, balki bag'rikenglikning yo'qligiga qaratilgan bo'lib, bu go'yoki turli madaniyatlarning uyg'un yashashiga to'sqinlik qiladi. Natijada, zamonaviy tsivilizatsiyalarning ayrim jihatlari bag'rikenglikni talab qiladi. Bag'rikenglikning intellektual asoslari va uning madaniyatlararo tinchlikka erishishning tarkibiy qismi sifatida qanday shakllanganligi bag'rikenglikni madaniy umuminsoniy xususiyat sifatida o'rganish orqali namoyon bo'ladi.

Kalit so'zlar: madaniy universallar; globallashuv; globallashgan madaniyat; bag'rikenglik printsiplari; bag'rikenglik; zamonaviy madaniyat.

TOLERANCE IN A GLOBALIZING SOCIETY: THE BASIS OF RESPECT AND TOLERANCE

Lapasov Nizomiddin Shakarboyevich

Deputy Dean for Youth Affairs and

Spiritual and Educational Affairs,

1st Faculty of English Language

Uzbek State University of World Languages

This article examines the concept of tolerance in the methodological study of modern cultures. It is argued that a new social structure based on diversity and discourse is the cause of a globalized culture. Model studies of social interactions within the framework of tolerance can be used to build a system of cultures. The evolution of the idea of tolerance plays a special role in this regard. Analyzing events in the context of a globalized culture serves as a useful basis for understanding the issue of tolerance in new socio-historical conditions. The way of perceiving reality in the system of cultural knowledge differs from all other types of thinking, since it is both a real and historically significant form of the space of reflection. The concept of tolerance is used today to discuss the principles of cultural diversity and the policy of multiculturalism. The escalation of conflicts is usually explained by the increase in migration, conflicts are interpreted as cultural or ethnocultural, and hope is not focused on political solutions, but on the lack of tolerance, which supposedly prevents the harmonious coexistence of different cultures. As a result, some aspects of modern civilizations require tolerance. The intellectual foundations of tolerance and how it is formed as a component of achieving intercultural peace are revealed by studying tolerance as a cultural universal.

Keywords: cultural universals, globalization, globalized culture, the principle of tolerance, tolerance, modern culture.

Mulohazalar va qarashlar xilma-xilligiga asoslangan tubdan yangi ijtimoiy tuzilmaning rivojlanishi zamonaviy dunyodagi o'zgarishlarning belgilovchi belgisidir. Bu borada bag'rikenglik g'oyasi evolyutsiyasi o'ziga xos o'rin tutadi. Voqealarni globallashtirgan madaniyat kontekstida tahlil qilish yangi ijtimoiy-tarixiy sharoitlarda bag'rikenglik masalasini tushunish uchun foydali asos bo'lib xizmat qiladi. Madaniy bilimlar tizimida voqelikni idrok etish usuli boshqa barcha fikrlash

turlaridan farq qiladi, chunki u aks ettirish makonining ham haqiqiy, ham tarixiy jihatdan ahamiyatli ko‘rinishidir. Shu nuqtai nazardan, bag‘rikenglikni o‘rganish maqsadi nafaqat vaqt, balki makonda ham har xil qarashlar, baholar va tamoyillarni qabul qilishdan tashqarida ko‘rinadi. Madaniyatni tushunish doirasida bag‘rikenglikni tushunish bag‘rikenglikning kontseptual asosi va shu bilan birga uning shakllanishi uchun imkoniyat bo‘lishi mumkin, chunki butun madaniy fikrning rivojlanishi "boshqa" ni ijobiy idrok etish g‘oyasini o‘z ichiga oladi.

Matbuotimizda bag‘rikenglik mavzusiga oid ko‘plab nashrlarda bag‘rikenglik hodisasining ko‘p qirrali – mantiqiy, axloqiy, psixologik, semiotik, ijtimoiy-madaniy, tarixiy – “o‘lchovi” bo‘yicha jiddiy nazariy tahlili umuman yo‘q, bu esa fan tomonidan taqdim etilgan diagnostik xulosalar va profilaktik tavsiyalarning ahamiyatini sezilarli darajada kamaytiradi. Bugungi kunda bizda "bag‘rikenglik" so‘ziga juda ko‘p ta’riflar mavjud. Ammo bu sotib olishning ahamiyati unchalik katta emas, chunki uni yaratuvchilar ilmiy ta’rif tolerantlikni o‘rganishdan oldin emas, balki uning natijasi, xulosasi bo‘lishi kerakligini o‘jarlik bilan yo‘qotadilar. Bundan tashqari, ilmiy tadqiqot maqsadlari uchun "bag‘rikenglik" so‘zining nominal ta’rifini uni qo‘llashning o‘rnatilgan lingvistik amaliyotining chuqurligiga kirib borish tavsiya etilmaydi, balki uning proyektiv ta’rifini tuzishga harakat qilish kerak, ya’ni eng muhim ijtimoiy muammolarni hal qilish kontekstida tolerantlik nimadan iborat bo‘lishi kerakligini aniqlash kerak (Ефимова, 2009: 124).

Globallashuv deganda hukmronlik va itoatkorlikka asoslangan munosabatlardan demokratiya, plyuralizm va bag‘rikenglikka asoslangan munosabatlarga o‘tish tushuniladi. Biroq, globallashuv madaniy muloqotga to‘sqinlik qiladigan sharoitlarni yaratadi. Bu butun dunyoda o‘tib borayotgan xilma-xillik, ijtimoiy qutblanishning kuchayishi, millatchilik va diniy fundamentalizmning kuchayishi va mavjud ijtimoiy institutlarning yangi sharoitlarda etnik madaniyatni qo‘llab-quvvatlay olmasligi bilan bog‘liq. Biroq, global hamjamiyat butun dunyodagi odamlarni birlashtiradi va jamiyatning kundalik hayoti va ma’naviy hayotiga ta’sir qiladi. Shunday qilib, o‘z manfaatlarini qondirish faqat boshqa odamlarning manfaatlarini hisobga olgan holda mumkinligini tushunish muhimdir.

Bularning barchasi bag'rikenglik zamonaviy madaniyat muammosi ekanligini ko'rsatadi. Shunday qilib, bag'rikenglikni targ'ib qiluvchi va uni cheklashi mumkin bo'lgan madaniy xususiyatlar mavjud.

Zamonaviy madaniyat 1960 yildan 1970 yilgacha bo'lgan davrda shakllandi. Bir tomondan, bu sanoat mamlakatlari uchun taraqqiyot cho'qqisidir. Boshqa tomondan, bu odamlar sanoat tsivilizatsiyasining cheklovlarini tushunadigan va ularning resurslari tugaydigan davrdir (Солонина, 2007: 360). Zamonaviy madaniyat ratsionallikning nihoyatda yuqori darajasiga ko'tarildi, bu esa modernizatsiya jarayonini ta'minlaydi. Zamonaviy madaniyatdagi ijtimoiy jarayonlar yuqori darajada nazorat qilinadi va boshqarish strategiyalari madaniyatga bog'liq. Zamonaviy madaniyatda bozor munosabatlari inson faoliyatining barcha turlarini o'z ichiga oladi. Ta'lim darajasi, "madaniy kapital" va "inson kapitali" kapitalning yangi turlari, shuningdek, aloqalar, guruhga a'zolik, obro' va qo'llab-quvvatlash va aloqa imkoniyatlaridan iborat "ijtimoiy kapital". Bularning barchasi "ramziy kapital" ni yaratish uchun birlashadi, bu inson ishonishi mumkin bo'lgan ishonch darajasini ifodalaydi. Shu ma'noda, madaniyat nafaqat insoniyatning ma'naviy merosi sohasi, balki barcha odamlar uchun umumiy bo'lgan me'yorlar, qadriyatlar va bilimlar to'plamidir. Bu odamlarning hayotiga, shaxsiy dunyosiga va insoniy aloqalarning mavjudligiga taalluqlidir (Солонина, 2007: 360).

Axborot jamiyati - bu zamonaviy globallashgan madaniyatni tavsiflash uchun ishlatiladigan atama. Axborot va bilimlarning jamiyat hayotidagi rolini oshirish; yalpi ichki mahsulotda axborot kommunikatsiyalari, tovarlar va xizmatlar hajmini oshirish; va global axborot makonini yaratish. Axborot madaniyati shaxsni shakllantiradi. Odamlar aqlli texnologiyalardan foydalanganda, ular ham bilimga, ham pulga ega bo'lishlari mumkin (Най, 2004: 10).

Ijtimoiy o'zgarishlar jarayoni davlat, millat va sinf kabi yirik ijtimoiy jamoalarning vujudga kelishiga olib keldi. Globallashuv natijasida madaniy jamoalar mavjud bo'lmay qoladi. Globallashuv milliy davlatlarning funktsiyalarini o'zgartirib, davlatdan yuqorida joylashgan moliyaviy, iqtisodiy va siyosiy tuzilmalar uchun asos yaratdi. Har bir davlatda madaniy zonalar va sivilizatsiyalarning farqlari

mavjud bo'lib, ularning chegaralari davlat chegaralariga to'g'ri kelmaydi. Shunday qilib, shaxsni avtonomlashtirish zamonaviy madaniyatning muhim xususiyatiga aylanadi. Postindustrial jamiyatlarda yashovchi avtonom shaxslar odatda o'zlariga tayanadilar. Shunday ekan, nafaqat bag'rikenglik tamoyillariga amal qilish, balki bag'rikenglikni fazilat sifatida tarbiyalash ham zarur.

Zamonaviy jamiyatni insonparvarlashtirish rivojlanishning eng muhim masalalaridan biridir. Butun dunyoda ijtimoiy hayotda axloqqa qiziqish ortib bormoqda. Shaxsning jamiyat oldidagi mas'uliyati oshibgina qolmay, jamiyatning har bir shaxs oldidagi mas'uliyati ortadi. Natijada, shaxsiy begonalashuv muammosi paydo bo'ladi. Agar zamonaviy madaniyatdan kimdir odamlar jamoasiga tayansa yoki o'ziga qarshi chiqsa, u zamonaviy madaniyatdan uzoqlashgan. Bularning barchasi haqiqat tushunchasining o'zgarishiga olib keladi, bu ilgari yuzlab yo'llar bilan tushuntirilishi mumkin bo'lgan g'oya edi. Umumjahon qonunlarini izlash o'rniga talqin va shubha paydo bo'ldi. Xalqaro huquq haqiqatga muqobil taklif qiladi (www.tolerance.ru/toler-deklaraciya.php).

Tolerantlik tushunchasi bugungi kunda madaniy xilma-xillik tamoyillari va multikulturalizm siyosatini muhokama qilish uchun ishlatiladi. Mojarolarning kuchayishi odatda migratsiya sur'atining ortishi bilan izohlanadi, mojarolar madaniy yoki etnikmadaniy deb talqin qilinadi va umid siyosiy yechimlarga emas, balki bag'rikenglikning yo'qligiga qaratilgan bo'lib, bu go'yoki turli madaniyatlarning uyg'un yashashiga to'sqinlik qiladi. Shu bilan birga, globallashtirilgan dunyoda sodir bo'layotgan madaniy o'zgarishlar bag'rikenglikni ijtimoiy-madaniy hayotning eng keng tarqalgan va eng muhim shakli – etnik, ijtimoiy, iqtisodiy va boshqa xususiyatlaridan qat'i nazar, barcha odamlarga xos bo'lgan narsa sifatida tushunishga asoslangan bag'rikenglik tamoyilini amalga oshirish imkoniyatlarini yuzaga keltirmoqda (Касьянова, 2007: 111). Bunday holda, bag'rikenglik normalar, qadriyatlar, fikrlash va xatti-harakatlarning stereotiplari kabi toifalar darajasiga, ya'ni madaniy universallar darajasiga "ko'tariladi". Madaniy universal bag'rikenglikni amalga oshirish imkoniyatlari orasida quyidagi qoidalarni ta'kidlash mumkin:

- Madaniy nizolarni hal qilishga yondashuv noan'anaviy g'oyalarni rivojlantirishni talab qiladi, bu madaniy va siyosiy munosabatlarni boshqa har qanday munosabatlardan ajratishni nazarda tutadi;
- Bag'rikenglik tamoyilini amalga oshirish doirasida madaniyatning o'ziga nisbatan sanksiyalar qo'llanilmaydi. Tolerantlikning tartibga soluvchi ideali har qanday madaniy dunyoga "ha" deyishni talab qiladi;
- Bag'rikenglik tamoyilini amalga oshirish tizimida hatto tarixan yaqin bo'lgan madaniyatlarning tarqoqligini, ularning maksimal darajada mustaqilligini, ochiq muloqotini tan olish mumkin, buni geomadaniy demokratiyaning istiqboli sifatida baholash mumkin;
- Bag'rikenglik tamoyilini amalga oshirish har qanday universalistik madaniy siyosatga da'volarni butunlay rad etish idealidir.

Shunday qilib, globallashtgan madaniyat haqida fikr yuritish tizimida bag'rikenglik eng zamonaviy muammoga aylanadi. Globallashtgan madaniy muhitda mahalliy mojarolar mavjudligi fonida bag'rikenglik o'z ma'nosini tubdan o'zgartiradi. Tolerantlik muammosini muhokama qilish zamonaviy madaniyat muammolarini tushunish sohasiga o'tadi. Bugungi kunda bag'rikenglik - bu majburiy assimilyatsiya yoki identifikatsiya qilinmasdan, madaniy va ijtimoiy jihatdan farq qiladigan hamma narsa bilan parallel mavjudlik sharoitida bag'rikenglik.

Tolerantlik - bu madaniy nomuvofiqlikni abadiy qabul qilish qobiliyati. Madaniyatdagi globallashtgan o'zgarishlar ijtimoiy-siyosiy va madaniy-etnik xususiyatlaridan qat'i nazar, barcha xalqlarga xos bo'lgan ijtimoiy hayotning eng keng tarqalgan va muhim shakli sifatida bag'rikenglik tamoyilini qo'llashga olib keladi. Globallashtgan dunyoda bag'rikenglik muqarrar ravishda barcha madaniyatlar uchun majburiy bo'lgan umuminsoniy xususiyatga aylanadi va madaniyatlararo totuvlikka, ijtimoiy tuzumga erishish yoki muvaffaqiyatli rivojlanish uchun zamin yaratish masalalarini bag'rikenglik umumbashariyligini qo'llamasdan turib ijobiy hal qilib bo'lmaydi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Ефимова Д. В., Макаров Ю. А. Парадоксы толерантности и её формирование : монограф. – Пенза, 2009. – 124 с.
2. Tolerantlik tamoyillari deklaratsiyasi. URL: www.tolerance.ru/toler-deklaraciya.php/
3. Касьянова Е. И. Нравственная активность как сущностная характеристика толерантности. – М. : Компания Спутник+, 2007. – 111 с
4. Культурология : учебник / под ред. Ю. Н. Солониной, М. С. Кагана. – М., 2007. – С. 360.
5. Най Дж. «Мягкая сила» и американо-европейские отношения Свободная мысль – XXI. – 2004. – № 10. URL: <http://www.postindustrial.net> (2.12.2008).